

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	Конфликти и разбирателства в историята Conflicts and understandings in history
Том / година Volume / year	IV / 2025
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Даниела Дерешка Daniela Dereshka
Институция Affiliation	Регионален военноисторически музей – Плевен Regional Museum of Military History – Pleven
Заглавие Title	ВЕЛИКИТЕ СИЛИ, РУСИЯ И САНСТЕФАНСКАТА МЕЧТА THE GREAT POWERS, RUSSIA AND THE SAN STEFANO DREAM
Страници Pages	188–200
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-4-188/

ВЕЛИКИТЕ СИЛИ, РУСИЯ И САНСТЕФАНСКАТА МЕЧТА

Даниела Дерешка

Регионален военноисторически музей – Плевен

Резюме: В статията се обръща внимание на резултатите от войната и нейните геополитически проекции. Руско-турската война от 1877-1878 г. приключва с подписването на прелиминарен мирен договор в Сан Стефано. С него България е призната за автономно княжество. Още през март в Европа е подета кампания с антируски характер, в която се оспорват границите на новото Българско княжество. Дипломати и министри от държави в Централна и Западна Европа упрекват Русия, че с претенциите си за хуманизъм и съчувствие към балканските християни прикрива амбициите си за политическо влияние на Балканите. Русия е принудена да отстъпи, за да запази установения мир в Европа. На конгреса в Берлин, проведен през лятото на 1878 г., договорът от Сан Стефано е ревизиран и Южна България остава в пределите на Османската империя.

Ключови думи: Руско-турска война 1877-1878 г.; прелиминарен Санстефански мирен договор; Велики сили; дипломатически; европейска политика.

В края на XIV век Османската империя завоюва Българското царство. Наложеният със силата на оръжието и религиозния фанатизъм османски феодален строй прекъсва за няколко века естественото политическо, стопанско и културно-историческо развитие на българския народ. Завзети са всички земи, но българите не се примирявали с новата власт. Първите две столетия от Османското господство са белязани от редица въстания на българския народ. От XVII век започва периода на българското Въз-

раждане характерен със многостранен исторически процес на съзряване, подготовка и осъществяване на българската национална буржоазнодемократична революция.

В средата на XIX век, когато времето е сложило вече на дневен ред българския въпрос, когато след пет робски века българите се питат: накъде, из кой път може да се намери разковничето на свободата в българското националноосвободително движение се появяват четири течения. Нетърпеливо за свободата си българското общество избира революционното течение. През 1876 г. избухва Априлското въстание, което е удавено в кръв, но постига своя политически ефект. Да не забравяме, че докато Батак гори за България още не става и дума в разговорите между Берлин, Виена и Петербург. С цената на 30 хиляди жертви българите фокусират вниманието на света върху проблема за тяхната независимост. Това дава повод на Русия активно да се намеси в решаването на Източния въпрос.

Имперската политика на Русия и Турция ги сблъсква в Източното Средиземноморие и на Балканите многократно през XVII и XVIII век. Югозападната граница между тях е много динамична и променлива. Това подхранва надеждите на балканските народи за реална помощ от Русия при тяхното национално освобождаване. През 1876 г. освен българите, населението на Босна и Херцеговина също вдига въстания. В тяхна защита Сърбия и Черна гора обявяват война на Турция. Източната криза избухва с нова сила. Руската дипломация започва активни действия за мирното ѝ уреждане. В резултат на това

Император Александър II - снимка от фонда на РВИМ- Плевен, ВИМП В-І-1445 сигн.-352

в края на 1876 г. и началото на 1877 г. се стига до свикването на Цариградската посланическа конференция и до подписването на Лондонския протокол, чиито решения османското правителство категорично отхвърля. Руският император Александър II има повод да се намеси в политиката на Балканите.

През втората половина на XIX век Русия активно работи по Източния въпрос и се стреми да елиминира ограничителните споразумения на Парижкия мирен договор. След Кримската война, Руската империя остава изолирана от Европа и не случайно извършва мащабна и ефективна дипломатическа подготовка преди и по време на Източната криза от 1875-1878 г. Това включва участието ѝ в Съюза на тримата императори от 1873 г. с Германия и Австро-Унгария. Чрез него и приятелството на Германия, руската дипломатия елиминира опасността Великобритания да привлече континентален съюзник по Източния въпрос.

Разбира се, според „политиката на интереса“ Русия не може да не поеме съответни ангажименти. За да воюва, тя поема редица такива към Австро-Унгария. В началото на 1877 г. се подписват две конвенции, гарантиращи австро-унгарски неутралитет срещу приетото от Русия условие след войната с Турция да не се създава голяма славянска държава на Балканите.¹ Договарят се и териториални придобивки за двете страни при евентуални корекции на турските граници: Русия да си върне отнетата през 1856 г. Южна Бесарабия, а Хабсбургската империя да анексира Босна и Херцеговина.

За да бъде привлечена Румъния, през която трябва да минат руските войски, на нея също са и обещани населени със славяни територии. Чака се съгласието на Лондон – основен противник на Петербург в този период. Преди започването на войната руските управници приемат и условията на основния си геополитически опонент в Ориента – Великобритания. Русия се ангажира да не застрашава Проливите и Цариград и дори при победа над Турция да не подписва двустранен договор, а да изчака одобрението на общ европейски форум. Руският посланик в британската столица Пьотр Шувалов заявява, че руското настъпление ще бъде ограничено само до Стара планина.

Само няколко месеца по-късно войната вече е факт.

На 24 април 1877 г. започва последната Руско-турска война, която не трае дълго, но се следи отблизо от европейските държави. Започнала под силното въздействие на руското обществено мнение, войната от 1877-1878 г. размесва идеализъм, жертвотовност и славянски симпатии с икономически интриги и политически сметки.

Зад това прозира необходимостта за реванш срещу неуспеха

¹ **Проф.д.и.н. Радослав Мишев**, Дипломатически и геополитически проекции на Руско-турската война 1877-1878 г. 140 години Плевенска епопея. Сборник с доклади от научни конференции. Под ред. на Емилия Зорнишка, Мария Монова и д-р Галин Димитров, РВИМ-Плевен, 2022, с. 294

през Кримската война и евентуално овладяване на Проливите. Комплекс от изтъкнатите причини и други фактори окуражават Александър II да вземе важното решение да обяви тази война.

В края на април и през месец май 1877 г. Бисмарк лично се среща няколко пъти с руския посланик Павел Убри, като отново потвърждава готовността на германското правителство за неутралитет и съдействие. В един от разговорите канцлерът заявява: „Ние в никаква степен не сме заинтересовани от запазването на Османската империя. Така, че вие можете спокойно да анексирате каквито искате територии. Най-важното за нас е да се запази традиционното руско-германско приятелство”.²

Подкрепата се проявява в готовността на берлинския кабинет да поеме защитата на руските интереси в Османската империя по време на войната. Откликвайки на руската молба по този въпрос, Бисмарк изпраща нов посланик в Цариград принц Хайнрих фон Ройс, който е добре ориентиран във връзка със събитията около Източната криза. В края на май 1877 г. Ройс се озовава в турската столица и поема изпълнението на възложената му задача. Той твърде добросъвестно изпълнява Бисмарковите указания относно защитата на руските интереси по време на войната. Неговите посланически доклади са пълни с конкретни примери за оказано съдействие на Русия по един или друг повод. Освен за защита на руските интереси в Турция Германия оказва известно съдействие още с участието на немски офицери като доброволци в руската армия, доставки на оръжие и военни материали, предаване на информация от разузнавателен характер за дислокацията на турските войски и др.³

Бойните действия се прехвърлят на юг от Балкана, което решава и изхода на конфликта. След упорити боеве, съпротивата на противника е сломена и руската армия се устремява към Одрин и Цариград. Османската империя е пред пълен разгром.

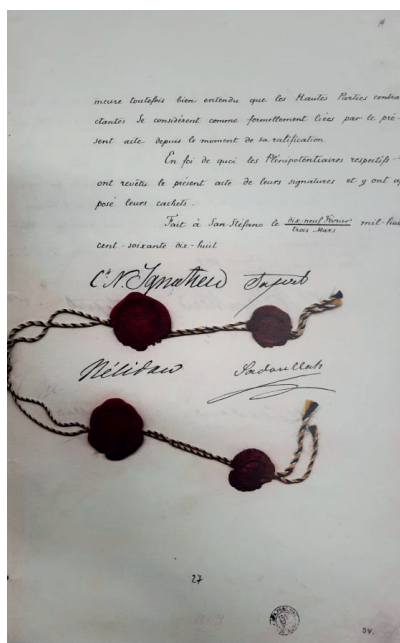
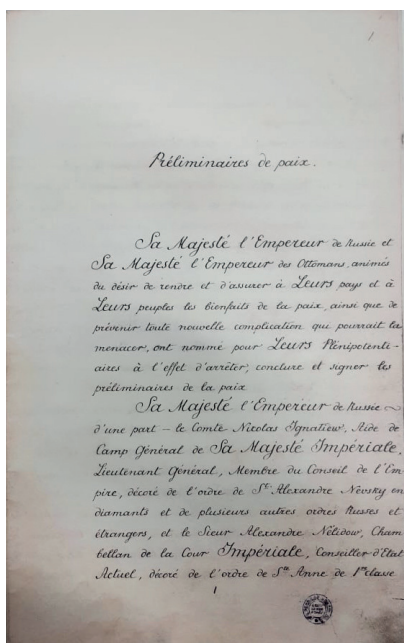
Руската дипломация подготвя условия за евентуално примирие още преди падането на Плевен в края на 1877 г. Проектът е изготвен от Александър И. Нелидов – началник на дипломатическата канцелария при Щаба на действащата армия, и обсъден в присъствието на императора и главнокомандващия руската Дунавска армия великия княз Николай Николаевич. Първите преговори между двете страни започват в Казанлък на 20 януари 1878 г. След тяхното прекъсване руската армия продължава своя триумфален поход, пада Одрин, а войските на ген. Йосиф Гур-

² **Косев, Константин, Дойнов, Стефан.** От Шипка и Плевен до Сан Стефано и Берлин.: Издателство „Захарий Стоянов“ София, 2018, с. 371

³ Пак там, с.372

ко достигат Егейско море при Дедеагач. Главното командване на руската армия вече се е преместило от Казанлък в самия Одрин.

На 31 януари 1878 г., изпаднала в безизходица Османската империя подписва Протокол за приемане на предварителни основи на мира с Русия, известен като „Основите на мира” в Главната квартира на действащата руска армия в Одрин. Този документ е първото междудържавно споразумение в края на руско-турската война от 1877-1878 г. Според него българските земи ще се преобразуват в автономно княжество, с национално християнско правителство и местна милиция не по-малко от границите, посочени на Цариградската конференция. Отоманските войски няма да бъдат разполагани повече там⁴. Това предизвиква недоволството не само на Англия и Австро-Унгария. Германия разбира, че е отишла твърде далеч във възпирането пряко на Австро-Унгария и косвено на Англия. Играта на Бисмарк вече загубва поне за Германия своя балансиращ подход и ефект.

Първата и последната страница от копие на прелиминарния Санстефански мирен договор – от фонда на РВИМ-Плевен, ВИМП Сп. ф-инв. 2665№ –Плевен

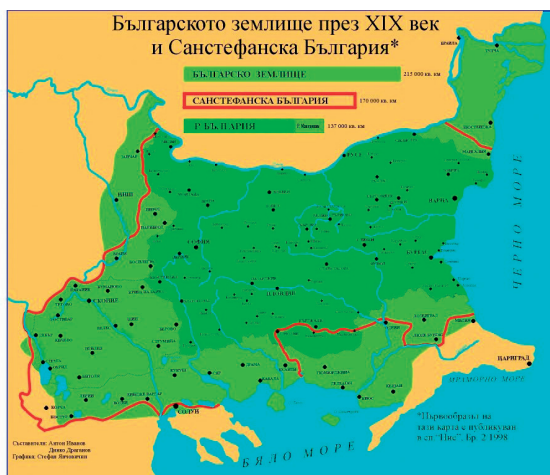
След триседмични драматични преговори между руските и турските представители, на 3 март 1878 г. в Сан Стефано е подписан прелиминарният мирен договор, с който приключват

⁴ **Петков, Петко.** Пътища към Освобождението.: Издателство „Български бестселър” София, 2021, с. 129

военните действия между Русия и Турция на Балканския и на Кавказкия фронт. Император Александър II упълномощава Николай Игнатиев да сключи мирния договор от страна на Русия. Със съзнанието, че това, което прави е временно, а и с известна свобода на действие, Игнатиев се „развихря“ над картата. Ориентир за България му служи очертанието на Цариградската конференция, като някъде той изрязва територии, другаде прибавя. Основните му съображения не са етническите реалности, а стратегически и други „висши съображения“. Такава е и позицията на руското правителство. Член 6-и гласи: „България ще бъде автономно,

Граф Н. Игнатиев – снимка от фонда на РВИМ-Плевен, ВИМП В-І-674
сигн.-2264

Карта на Санстефанска България
<https://kartibg.wordpress.com/2012/04/05/карта-на-санстефанска-българия/>

подвластно княжество, с народно християнско правителство и народна милиция“. Същият този член определя границите на българската държава. Договорът предвижда създаването на васална на султана българска държава с територия от 164 хил. кв. км, както и териториално разширение и политическа независимост на Сърбия, Румъния и Черна гора⁵. Санстефанска България е в пълно съ-

⁵ Глушков, Хр. Справедлива война-несправедлив мир. 140 години Плевенска епопея. Сборник с доклади от научни конференции..Под ред. на Емилия Зорнишка, Мария Монова и д-р Галин Димитров, РВИМ-Плевен, 2022, с. 280

ответствие с етническите територии на България, с едно изключение - Северна Добруджа.⁶ Договорът допуска Цариград да задържи част от Косово, а в замяна на това Сърбия е компенсирана с български земи като самият Игнатиев на своя отговорност им дава Нишката област, въпреки собственото си твърдение, че тя е чисто българска област. Срещу връщането на Южна Бесарабия Румъния получава Северна Добруджа. Инструкцията на Александър Горчаков е Солун и Одрин да бъдат оставени на турците. Както посочва Игнатиев, на много места в Одринско българите са близо 80 процента от населението. Един поглед върху Санстефанския договор показва, че той изключва от България градове в Родопите и Тракия, които днес са в българските граници. За компенсация Игнатиев включва в Санстефанска България земи, в които мюсюлманите са повече от българите. Предварителният договор предвижда двегодишна руска окупация на България и въвеждане на новото държавно управление под контрола на специален императорски комисар. Този договор дава големи надежди на българите, че това което виждат като очертания на предстоящото за създаване Княжество България ще е това, което ще се случи. Санстефанската българска държава в тези въображаеми граници съществува само на книга, тя е краткосрочен проект, продължил само от март до юли 1878 г. Българският народ не получава с този договор национална независимост, само за част от него се предвижда автономия под чужд сюзеренитет, а в началото и с чуждо държавно управление.

Естествено възниква въпросът – след като е ясно, че договорот ще бъде ревизиран, защо изобщо е съставен, при това с ясното съзнание, че той нарушава предварително поети ангажменти? Граф Игнатиев наемква, че с този договор ще се осигури завинаги благодарността на българите към Русия, а тези които го разрушат, ще загубят всякакво влияние сред тях. Тъй като не се очаква фалиралата Османска империя да е в състояние да изплати контрибуции на Русия, той предлага вместо тях данъкът на Княжество България към султана да се изплаща на Русия. Целият Санстефански договор показва, че интересът на Русия е насочен към създаване на голяма България и само засилва подозренията на другите Велики сили, че в нейно лице Русия търси удобен плацдарм за бъдещо завладяване на Цариград. Не всички руски дипломати са възхитени от този договор. Руският посланик в Лондон Пьотр Шувалов го нарича „най-голямата глупост“⁷.

⁶ <https://bulgarianhistory.org/sanstefanska-bulgaria/>

⁷ **Станев, В.** Зад кулисите на Сан Стефано и Берлин. <https://bulgarianhistory.org/sanstefanski-miren-dogovor/>

Посланикът в Берлин Павел Убри смята, че българските граници в Македония не си заслужават нова война в Русия, а и население-то там не е само българско. Игнатиев се замисля как чуждите дипломати ще гледат сериозно на договора, след като дори руските им колеги се разграничават от него.

В средата на март 1878 г. в Европа е подета шумна кампания с антируски характер, в която се включват министри, дипломати и журналисти от различни страни. Критиците на Санстефанския договор обявяват, че с обособяването на голяма и обединена България, Русия категорично демаскира десетилетните си стремежи за хегемония на Балканите и за контрол над Проливите, за решаващо влияние в турската столица и в средиземноморския басейн⁸. Упрекната е, че зад претенциите за хуманизъм и съчувствие скрива своите амбиции за политическо влияние в този район или както пише „Дейли Телеграф” „Голяма България” може лесно да се превърне в „малка Русия”⁹.

Подценявайки ревността на българските съседи, Русия увеличава бързо противниците на Санстефанския договор и ограничава възможностите за неговото реализиране. Оказва се, че от договора са недоволни и балканските държави – Румъния поради загубването на Бесарабия, Гърция – заради опасенията от ограничаването на елинизма от славянството и Сърбия – от разширяването на България. Затова и техните кабинети подхващат идеята на английското правителство договорът от 3 март да бъде „ревизиран основно и цялостно”, с възможност да се игнорират руските придобивки по време на войната. В представите на руското правителство Санстефанският договор възстановява накърнения престиж на Русия в Европа и е своеобразен реванш за унижението от 1856 г., а и създаването на толкова голяма държава е много по-добра база за преговори и договорености, които да удовлетворят политическите цели на Петербург.

В руската столица еуфорията от трудната военна победа се смесва с безпокойството за поведението на заинтересованите от балканските проблеми правителства. Създавайки единна и голяма славянска държава на Балканите, руското правителство разчита на три фактора – на победата си във войната, на своите съюзници и на разногласията между Великите сили. Известно е, че руската дипломатия не успява да разедини и неутрализира

⁸ Глушков, Хр. Справедлива война-несправедлив мир. 140 години Плевенска епопея. Сборник с доклади от научни конференции..Под ред. на Емилия Зорнишка, Мария Монова и д-р Галин Димитров, РВИМ-Плевен, 2022, с. 280

⁹ Станев, В. Зад кулисите на Сан Стефано и Берлин. <https://bulgarianhistory.org/sanstefanski-miren-dogovor/>

противниците на Санстефанския договор, като допуска практически блестящата военна победа да се трансформира в дипломатически неуспех за царското правителство.

Най-енергично срещу политическия и териториален статут на Санстефанска България се обявяват Англия, Австро-Унгария, Сърбия, Румъния и Гърция¹⁰. Във Виена виждат в договора руски опит да бъде поставена Европа пред свършен факт. Външният министър на Австро-Унгария граф Андраши мотивира своите възражения на първо място с прекомерното разширяване на България, в една от антируските си речи той заявява, че редакторите на договора са видели българи навсякъде, но не са забелязали, че в някои части на бъдеща България има мнозинство на гърци, илирийци и турци. Но той не е толкова загрижен за съдбата на различните национални мнозинства, колкото за съхраняването на Османската империя и нейното господство върху възможно най-големи райони от Балканския полуостров, които разглежда като най-подходящ обект за австрийска експанзия. Затова Андраши е готов да се примири със създаването на васално българско княжество, но само на територията между р. Дунав и Стара планина.

В желанието си да обезпечи напълно германската хегемония в Европа Бисмарк замисля ангажирането на Русия и Англия в директен конфликт, който би предоставил на Берлин пълна свобода на действие. От друга страна, германският канцлер насърчава австрийското правителство да се включи в „делбата“ на Балканите и в разделянето им на сфери на влияние с Русия, знаейки, че по такъв начин ще отдалечи Виена от общо германските проблеми. По това време той многократно съветва Русия да се договори с Австро-Унгария и да приеме исканията на Виена за икономическо и политическо влияние в западната половина на Балканския полуостров, ясно съзнавайки, че по такъв начин се проправя и пътят на Германия в този район¹¹. Усилията на Русия да се договори с Австро-Унгария не дават резултат. Аргументите на Виена издават желанието и да ограничи руските позиции в Европейска Турция и да използва нейните пазари, пристанища и суровини.

Непосредствено след сключването на Санстефанския договор политиката на Италия и Франция към него е неопределена, впоследствие очерталите се събития пречупени през техните национални интереси клонят към позицията на Англия. От всички

¹⁰ Глушков, Хр. Справедлива война-несправедлив мир. 140 години Плевенска епопея. Сборник с доклади от научни конференции. Под ред. на Емилия Зорнишка, Мария Монова и д-р Галин Димитров, РВИМ-Плевен, 2022, с. 281

¹¹ Глушков, Хр. На какво разчиташе Русия, създавайки Санстефанска България. <https://journals.uni-vt.bg/epohi/bul/vol1/iss1/art2>

западни държави единствено Германия не се обявява открито против Санстефанския договор, но и не подкрепя Русия в опитите да постигне разбирателство с Австро-Унгария.

Русия е твърде изтощена от продължителната война, за да може с оръжие да защити Санстефанския мир, този път срещу обединените сили на Англия и Австро-Унгария. Има само един изход – по пътя на дипломатическите преговори да запази каквото може повече от Санстефанския мир. Както Англия така и Австро-Унгария считат, че този договор застрашава сериозно техните интереси, поради което обединяват усилията си за съвместна борба против Русия. Но не успяват да постигнат единство за съвместни бойни действия – Австро-Унгария, опасявайки се заради географското си положение, че ще понесе върху себе си главната тежест, а също и за това, че Бисмарк ясно показва, че е против подобни планове. Англия пък без съюзник на континента също не искала да носи бремето на война срещу Русия. Лондон и Виена с всички сили се стремят да разрушат Санстефанския мир и да сведат до минимум постигнатите от Русия резултати. Но, за да постигнат това те имат нужда от подкрепата на Германия. Тъй като и двете страни на конфликта се нуждаят от германското съдействие, Бисмарк се превръща във важен фактор при развързката на Източния въпрос. Благодарение на това посредничество той се домогва до ръководната роля в европейската политика, което засилва позициите на Германия като велика сила на континента. Така ще може да държи Австро-Унгария и Русия под своя зависимост и контрол. В ролята си на „честен посредник“, той предлага на Виена и Петербург да си поделят Балканския полуостров – Русия да вземе източната половина, а Австро-Унгария – западната. Това означава мирно решение на конфликта, но и безкрайни спорове.

Положителното значение на предварителния мир от 3 март 1878 г. за окончателното отхвърляне на османското владичество от Европейския югоизток би било неоспоримо, ако той имаше дори минимални шансове да бъде потвърден от предстоящия конгрес на великите сили. Но неговото подписване, в нарушение на поетите от руска страна ангажменти към Виена и Лондон и противно на процедурата, предвидена в Парижкия мирен договор от 1856 г. за колективно уреждане на промените в Османската империя, създава неблагоприятна за Петербург дипломатическа обстановка. Широкият излаз на егейското крайбрежие и включването на цяла Македония в българската държава провокират силно недоволство сред английската и австро-унгарската дипломация.

Заплашена от международна изолация и лишена от ресурси за силова политика спрямо Великите сили, Русия приема съществената ревизия на Санстефанския договор още преди започването на европейския конгрес. На 30 май 1878 г. в Лондон се подписва тайно англо-руско споразумение, уреждащо главните противоречия между двете страни на основата на коренна ревизия на Санстефанските български граници: васалното на Турция Българско княжество да обхваща само земите между р. Дунав и Стара планина, Южна България се устройва като автономна област под пряката власт на султана, а другите български земи остават в Турция.

На 13 юни 1878 г. в Берлин прозвучава неумолимият глас на Бисмарк: „Господа, събрали сме се тук да осигурим европейски мир, а не щастието на българите!”¹².

Карта на България след Берлинския конгрес юли 1878 г.

https://bg.wikipedia.org/wiki/Берлински_договор/

Свиканият Берлински конгрес на великите сили потвърждава англо-руското споразумение, внасяйки в него известни корекции. Берлинският договор слага легитимен край на Руско-турската война 1877-78 г.. Съгласно неговите клаузи между Дунав и Стара планина се създава автономно васално на султана Княжество, в чиито граници е включен и Софийският санджак. Част от Южна

¹² Глушков, Хр., Пантев, Хр. Европейски измерения на освободителната война 1877-1878, В. Търново, 2008, с. 57

България под наименованието Източна Румелия остава под политическата и военна власт на Портата, но получава вътрешна независимост в администрацията, просветното дело, културното строителство и др. Всички останали земи, включени в анулирания Санстефански договор – Македония, Беломорска Тракия и голяма част от Одринска Тракия се връщат безусловно във владение на султана. Освен вече получената северна част от Добруджа Румъния присъединява и българските земи от Мангалия до Силистра, като последният град остава в България. Сърбия прибавя към получените територии в Нишко още две български области – районите на Пирот и Враня. Срокът, предвиждан за руското административно управление на новосъздаденото Княжество, е съкратен от две години на девет месеца.

Също като Санстефанският, и договърът от 13 юли 1878 г. предоставя на българския народ правото да си избере княз и да изработи основен закон – Органически устав, с което сам да постави началото на новата история на България.

THE GREAT POWERS, RUSSIA AND THE SAN STEFANO DREAM

Daniela Dereshka

Regional Museum of Military History – Pleven

Abstract: In the present article the outcomes of the Russo-Turkish War of 1877–1878 and their geopolitical ramifications are analysed. The conflict concluded with the signing of a preliminary peace treaty in San Stefano, which recognised Bulgaria as an autonomous principality. However, by March 1878, an anti-Russian campaign emerged across Europe, challenging the borders of the newly established Bulgarian principality. Diplomats and ministers from Central and Western Europe accused Russia of masking its political ambitions in the Balkans under the guise of humanitarianism and sympathy for Balkan Christians. To maintain peace in Europe, Russia was compelled to compromise. At the Berlin Congress, held in

the summer of 1878, the Treaty of San Stefano was revised, leaving Southern Bulgaria within the borders of the Ottoman Empire.

Keywords: Russo-Turkish War 1877-1878; Preliminary San Stefano peace treaty; Great powers; Diplomacy; European politic.

Даниела Дерешка

Отдел „Научно – експозиционен,

фондове и научен архив”

Регионален военноисторически музей – Плевен

ул. „Васил Левски“ №157

E-mail: dany1979d@abv.bg